

مسئولیت متن و شکل بدوش نویسنده مضمون میباشد، عقیده نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاين نمی باشد

۲۰۲۲/۰۸/۰۸

نگارش: فضل الرحمن فاضل

آرامگاه زینب کبری در کجاست؟

به مناسبت دهم محرم الحرام

چکیده:

در مورد مدفن رجال و مشاهیر جهان و همچنان زادگاه و ملیت ایشان گاهی اقوال مختلف و نظرات گوناگون ارائه می‌گردد و در مواردی برای یک شخص از طرف ارادتمندانش در چند منطقه جهان آرامگاه اعمار می‌گردد و یا در مورد زادگاه او تضارب آراء به چشم می‌خورد. این دگرگونی در مورد برخی پیشوایان و بزرگان مسلمانان نیز دیده شده است که از جمله در مورد آرامگاه زینب کبری بنت علی رضی الله عنهما چنین اختلافی مشهود است که برای او در سه شهر دور از هم آرامگاه و زیارتگاه اعمار کرده اند؛ در قاهره (مصر)، دمشق (سوریه) و شنگال (عراق). در این مقال کوشش شده است تا در مورد محل دفن قریب به یقین این بانوی گران قدر اسلام، بررسی صورت گیرد. و ازگان کلیدی: زینب، قاهره، دمشق، شنگال، مدینه، ایزدی، ناصر خسرو

1- آرامگاه در مصر:

امروز در قاهره آرامگاه با شکوهی برپاست؛ در محوطه مسجدی به نام «سیده زینب» که ضریح منسوب به سیده زینب بنت علی در داخل آن قرار دارد و زیارتگاهی است پر جمع و جوش و مزدحم و محل تجمع اخلاصمندان و مؤمنان و حتی گردشگران فرامرزی. منطقه پیرامون آن هم به نام «میدان سیده زینب» مسمی است و مردم گمان دارند که زینب کبری رضی الله عنها بعد از آن که از دمشق به مدینه منوره آمد، در مدینه طیبه، پیام کربلا و ستمی را که بر حسین و یاران شهید او به ویژه بر خاندان نبوت وارد شده بود؛ آن جنایات و ستمگری‌ها را با فصاحتی که داشت به مردم می‌رساند. والی مدینه آن گزارش را به دربار یزید به شام فرستاد و مشورت به همین شد تا زینب کبری مدینه را ترک بگوید. در آن وقت، مکء مکرمه زیر فرمان عبدالله بن زبیر بود و منطقه جنگ با طرفداران یزیدیان. دمشق هم مرکز فرمانروایی یزید و کوفه هم آنجایی که ساکنانش با حسین رفتار ناشایست نموده بودند و به وعده خود وفا نکردند. بناءً زنان مهاجران و انصار به «زینب بنت علی» مشورت دادند تا به سرزمین امن مصر بروند و او هم این مشورت را پذیرفت و رهسپار مصر گردید و از طرف مصریان به شمول والی مصر؛ مسلم بن مخلد انصاری، مورد پذیرایی و استقبال گرم قرار گرفت و در خانه او رحل اقامت افکند و بعد از یازده ماه و پانزده روز در 15 رجب سال 62 هجری قمری وفات یافت و در همان محل سکونتش به خاک سپرده شد. این روایت در بسا کتاب‌های متأخرانی که مصریان به رشته تحریر کشیده اند، دیده می‌شود.

اما حقیقت این است نخستین بار این روایت پس از نه قرن از وفات زینب کبری توسط عبدالوهاب شعرانی (898-973 هـ. ق) در کتابش «لطائف المنن والأخلاق» ذکر شده است و آن هم بر اساس خوابی که یکی از صوفیان به نام علی الخواص¹ که مرشد عبدالوهاب شعرانی، دیده و گمان کرده است که منطقه «قناطر السباع» یا سیده زینب کنونی، مدفن زینب کبری است. طوری که در کتاب یاد شده می‌نویسد: وقد أخبرني سیدی علی الخواص رحمه الله تعالى: أن السيدة زینب المدفونة بقناطر السباع ابنة الامام علی رضی الله عنه وكرم الله وجهه، فی هذا المكان بلاشک، وكان رضی الله تعالى عنه یخلع نعله من عتبة الدرب، یمشی حافیا حتی یجاوز مسجدها، ویقف تجاه وجهها، ویتوسل بها إلی الله تعالى فی أن یغفر له. ²

مولایم { پیر و مرشدم } علی الخواص که رحمت خدای بر او باد، به من گفته است: بانو زینبی که در «قناطر السباع» مدفون است، بدون شک همانا زینب دختر علی رضی الله عنه وكرم الله وجهه است و «علی الخواص» - خدای از او راضی باد- { وقتی که به زیارت سیده زینب می‌رفت } از درب ورودی آن پاپوش‌های خود را برون

می‌کرد و برهنه‌پای، عبور می‌نمود تا از مسجد او دور می‌شد و در مرقد او در برابر روی او ایستاده می‌شد و به سیده زینب توسل می‌جست تا خداوند او (علی الخواص) را به برکت زینب کبری، مغفرت کند. بلی اساس این زیارت همان وسیله ای است که متأسفانه در برخی از مقبره‌های بزرگان دیگر نیز به حیث سند قبول شده است و به اساس اتکاء بر خواب صوفی یا پادشاه و امیری، جایی را به‌نام مدفن و آرامگاه یکی از بزرگان یا پیشوایان مذهبی معرفی داشته اند.

اما سیاحان و گردشگران مشهوری که در گذشته ها، در قرون نخست و میانه، سفرنامه‌ها و دیدارشان را از قاهره به ثبت رسانده اند، از وجود آرامگاه سیده زینب یادی نکرده اند. حتی مؤرخان بزرگی مثل طبری یا ابن اثیر سفر زینب کبری را از کربلا تا دمشق و سپس به مدینه منوره ذکر کرده اند؛ اما این که آن بانوی گران‌قدر اسلام، نواسه پیامبر و دختر فاطمه و علی، مدینه را ترک کرده باشد، اشاره نکرده اند و اگر چنین دستوری از یزید صادر می‌گردید، حتماً مؤرخان بزرگ در صدر اسلام و قرون بعدی به آن اشارت می‌کردند.

برای من دلیل مهم دیگری در پهلوی سایر دلایل اثر ناصر خسرو قبادیانی بلخی؛ یعنی «سفرنامه» است. ناصر خسرو بلخی در هفتم صفر سال 439 هجری قمری وارد قاهره می‌گردد و در 14 ذوالحجه سال 441 هجری قمری قاهره را ترک می‌کند³ و این دوران فرمانروایی فاطمیان در مصر است که خود را از خانواده بی‌بی فاطمه زهراء می‌دانستند. ناصر خسرو در سفر، رفت و آمد و اقامت در حدود سه ساله اش در مصر، به جزئیات زیادی راجع به مصر و آنچه در قاهره دیده است، اشارت می‌کند که تقریباً بیش از ثلث سفرنامه ناصر خسرو را جزئیات سفر و اقامت و مشاهدات او در مصر تشکیل می‌دهد. ناصر خسرو قصر سلطان فاطمی را وصف می‌کند، دروازه‌های آن کاخ را می‌شمارد و نام‌هایش را درج می‌کند و دروازه‌های پنج‌گانه شهر قاهره را با نام‌های شان معرفی می‌دارد و چهار مسجد جامع شهر قاهره را که در روز آدینه در آن نماز می‌گزارند با نام‌های جامع ازهر، جامع نور، جامع حاکم و جامع معز معرفی می‌کند. باغ عین الشمس سلطان مصر را با همه زیبایی‌هایش وصف می‌کند و ده محله قاهره را با نام‌های شان یادآور شده می‌گوید:

«ایشان محلت را "حاره" می‌گویند⁴؛ همین نامی که تاکنون هم در قرن بیست و یک «حارة» گفته می‌شود. ناصر خسرو غیر از مسجدهای قاهره، سایر مساجد خارج قاهره آن دوران را نیز معرفی می‌کند و قدیم‌ترین مسجد مصر و حتی نخستین مسجد قاره افریقا را که تا امروز به نام «جامع عمرو بن العاص»، مشهور است توصیف می‌نماید، اما یادی از آرامگاه سیده زینب نمی‌کند. بناءً اگر آرامگاه سیده زینب در قاهره می‌بود و علاقه فراوانی که آن اسماعیلی‌باور بزرگ و محب آل پیامبر و آل علی به خاندان نبوت داشت، حتماً از آرامگاه سیده زینب کبری در کتاب مهم «سفرنامه» یادی می‌کرد.⁵

دلایل کسانی که نظر دارند، این آرامگاه زینب کبری نیست، بسیار منطقی هم معلوم می‌شود؛ زیرا این جایی که اکنون به نام «سیده زینب» معروف است، در آن قرن نخست هجری نزدیک مجرای نیل بود و تالاب‌هایی در آن وجود داشت و عادت مصریان قدیم و هم چنین مسلمانان همین است که مردگان خویش را در جاهایی دفن می‌کنند که خطر آب خیزی یا «مسیل / سیل رو» و مرطوب شدن میت، نباشد.

یک دلیل دیگر این است که مسلم بن مخلد انصاری والی یزید اموی است و در گذشته هم از مخالفان حضرت علی و از شمار خون‌خواهان حضرت عثمان بن عفان ذی‌النورین که به همین خاطر با حضرت علی بیعت نکرد. بناءً بعید به نظر می‌آید که زینب بنت علی به همچو شخصی پناه ببرد و بعیدتر این‌که والی یزید، چگونه جرأت می‌کند کسی را که به زعم برخی، از مدینه اخراج شده است، در دارالاماره یا خانه خود جای دهد.

دلیل دیگر این است که مسلمانان وقتی که به مصر آمدند، برای خود در قاهره جایی را به نام «فسطاط» گزیدند و به مرور زمان به آبادی آن پرداختند تا سبب ستم بر قبطیان یا ساکنان بومی مصر نشده باشند و مسلمانان اماکن و خانه‌های قبطیان مصری یا ساکنان اصلی این دیار را تصرف نکنند. طوری که پژوهشگران می‌گویند منطقه کنونی آرامگاه منسوب به سیده زینب از «فسطاط» مشهور فاصله دارد و با مناطق محل سکونت قبطیان هم‌جوار می‌باشد.

یکی از مؤرخان و پژوهشگران مشهور مصری علی پاشا مبارک (1823-1893م) نام دارد که یاد او با نهضت علمی مصر گره خورده است و کتاب او مشهور به «الخطط التوفیقیة» است. در کتاب یادشده تحت عنوان «الجامع الزینبی» می‌نگارد: از نخستین کسی که به اعمار آن دست یازیده است، معلوماتی به دست نیاوردم، اما علی پاشا⁶ در زمان ولایتش در سال 956 هجری قمری (1549م) در ضمن برخی جاهایی که به عمران آن پرداخت، یکی هم همین مسجد سیده زینب است و می‌افزاید: امیر عبد الر حمن کتخدا در سال 1173 هـ.ق به تجدید ساحه آن پرداخت.

علی پاشا مبارک، سپس با تفصیل ضریح را وصف نموده، کتیبه‌های آن را بازنگاری می‌کند و تغییراتی که تا سال نشر کتاب یعنی 1305 هـ.ق (1888م) رونما شده، همه را درج می‌کند و صریحاً می‌نگارد: «... اینی لم ارفی کتب التواریخ أن السیده زینب بنت علی رضی الله عنهما جاءت إلى مصر في الحياة أو بعد الممات.»⁷ یعنی من در کتاب‌های تاریخ ندیده‌ام که زینب دختر علی رضی الله عنهما در زندگی به مصر آمده باشد و یا بعد از وفات، بپیکر او را به مصر آورده باشند.

علی پاشا مبارک⁸ می‌افزاید: مرد ثقه ابو الحسین محمد بن جبیر اندلسی از اهالی غرناطه که در سفرش در اواخر قرن ششم هجری از مصر، از آرامگاه‌های افراد منسوب خانواده نبوت در مصر، از سیده ام کلثوم بنت قاسم بن محمد بن جعفر و آرامگاه سیده زینب بنت یحیی بن زید بن حسین بن علی و آرامگاه ام کلثوم بنت محمد بن جعفر صادق یادآوری می‌کند که در جمله نامی از زینب کبری نیست.

احتمال زیاد این است که این محل، آرامگاه زینب بنت یحیی المتوج بن الحسن الانور بن زید بن حسن بن علی بن ابی طالب رضی الله عنهم اجمعین باشد؛ زیرا طبیعی است وقتی که زینب گفته می‌شود، افکار و اذهان متوجه مشهورترین شخصیتی می‌گردد که این اسم را حمل می‌کند و آن شخصیت همانا زینب بنت علی است و به مرور زمان با نام سیده زینب کبری اشتباه شده است.

حتی مؤرخان بزرگ و نامدار مصری مثل جلال الدین سیوطی (849-911م) و احمد بن علی مقربزی (1364-1442م) و ابوالعباس قلقشندی که هر سه مصری اند و دو نفر اول الذکر در قاهره تولد شده و هر سه در قاهره وفات یافته اند، به وجود آرامگاه «زینب کبری» در قاهره اشارتی نداشته اند، در حالی که در کتاب‌های شان به جزئیات در مورد حوادث و رویدادها پرداخته‌اند، به ویژه سیوطی که چند کتاب در موضوعات تاریخی هم دارد.

یک تن از سادات و پژوهشگران معاصر مصری به نام الشریف احمد ضیاء قللی العنقاوی الحسنى کتابی دارد به نام «الأصول فی أخبار من نزل مصر من مشاهیر ذریة الرسول؛ من أوائل القرون الأولى إلى القرن الثانی عشر الهجری». کتاب یاد شده در مورد آن عده از فرزندان پیامبر تدوین گردیده است که از اوایل قرون نخستین هجری تا قرن دوازدهم هجری در مصر مسکن گزیده اند.

مؤلف، کتاب خود را با مراجعه به کتاب‌های تاریخی و نسخ خطی و آرشیف‌های متعدد دولتی و رسمی که از قرن سه تا دوازدهم هجری در دسترس بوده، نگاشته است.

آقای عنقاوی نخستین کسی را که از خاندان نبوت وارد مصر شده، بی بی نفیسه خواهر حسن الأنور بن زید الأبلج بن حسن بن علی بن ابی طالب معرفی می‌کند که همراه با شوهرش اسحاق بن جعفر صادق وارد مصر گردیدند و موصوفه در سال 208 هجری قمری وفات یافت و در مصر به خاک سپرده شد.⁹

از سادات حسینی نخستین کسی که وارد مصر شده است محمد الغریق بن عبد الله الباهر بن علی زین العابدین بن سید الشهداء حسین بن علی بن ابوطالب را یاد می‌کند که فرزندان او در مصر و شام به نام «بنو الغریق» مشهور اند.¹⁰

2- آرامگاه در دمشق:

در حوالی دمشق هم آرامگاه با شکوهی قرار دارد که در گذشته‌ها به نام روستای «راویه» مشهور بود و امروز «زینبیه» گفته می‌شود و ادعا می‌گردد که آرامگاه سیده زینب بنت علی و خواهر امام حسین است. طرفداران این نظریه دلیل سفر مجدد زینب کبری را بعد از برگشت به مدینه، به قحطی ای گره می‌زنند که در مدینه در سال 61 هجری به وقوع پیوست و زینب همراه با همسرش عبدالله بن جعفر که املاک و اراضی زیادی در «راویه» روستای اطراف دمشق داشت، به آن صوب حرکت کرد و در همانجا وفات یافت و به خاک سپرده شد.

اما این توجیه زیاد خریدار نیست که سیده زینب کبری، مدینه منوره و جوار آرامگاه جد بزرگوار و مادرش فاطمه را ترک کند و به دمشق محل فرمانروایی یزید اموی برود.

همچنان مؤرخان مشهور با وجودی که از رویدادهای مدینه منوره به دلیل وجود پیکر مطهر پیامبر و مرقد منور او، همه حوادث در آن را بازتاب داده اند، از قحطی ای که در سال 61 قمری در مدینه به وقوع پیوسته باشد، یادی نمی‌کنند، تا منجر به سفر زینب کبری شده باشد.

خاندان نبوت تنها در زینب کبری یا همسرش عبد الله بن جعفر خلاصه نمی‌شد و بسا از دختران حسن و حسین هنوز زنده بودند. مهمتر از همه امام زین العابدین علی بن حسین در مدینه بود و اگر چنین اتفاقی می‌افتاد، باید همه مدینه را ترک می‌گفتند، در حالی که در تاریخ به این امر اشاره‌ای صورت نگرفته است و بعید هم به نظر می‌رسد که شخصیتی چون زینب کبری - علیها السلام - هم‌دیاران مدینه طیبه جدش را در قحطی بگذارد و برای نجات خود از قحطی رهسپار دمشق، محل فرمانروایی یزید اموی گردد!

3- آرامگاه در شنگال:

شنگال روستایی است کرد نشین در شمال عراق و در منطقه نینوی که عرب‌ها آن را «سنجار» می‌گویند و در جنگ‌های اخیر عراق به ویژه ستمی که نیروهای «داعش» بر ساکنان بومی آن؛ یعنی اقلیت یکتا پرست «ایزدی» آن منطقه، روا داشت، در رسانه‌های جهانی بازتاب گسترده یافت. ایزدی‌ها به یزیدیان نیز شهرت دارند و معبود آن‌ها «یزدان» نام دارد که در افغانستان ما و فارسی‌زبانان جهان آن را مرادف آفریدگار و خدای جهان به کار می‌برند.

در شنگال هم زیارتی به نام زینب بنت علی وجود دارد و ادعا می‌شود که زینب کبری بعد از برگشت از کربلا، در این محله بیمار شده و وفات یافته و در همانجا دفن شده است. اما روایت‌های تاریخی که حضور او را در دربار یزید ثابت می‌سازد و به خطبه او هم در برابر یزید هم اشارت شده است و برگشتش به مدینه طیبه نیز در کتاب‌های تاریخی درج گردیده است. این حقایق تاریخی نشان می‌دهد که آرامگاه منسوب به زینب کبری در شنگال (سنجار) ، حقیقت ندارد و تنها به حب آل نبی دلالت می‌کند که ملت‌های مسلمان در سراسر جهان اسلام، آرامگاه‌ها،

زیارتگاه‌ها، اضرحه و امامزاده 11هایی را به نام آن بزرگان دین اعمار کرده اند که در ورای اعمار آن، هدف‌های اخلاصمندی، یا استفاده ابزاری فرمائروایان از دین و یا بهره برداری‌های مادی مضر است، نه چیز دیگری.

در سنجان یا شنگال که اکثریت ساکنان آن کردی‌های ایزدی اند، مسلمانان سنی مذهب و اقلیت آشوریان مسیحی هم زندگی دارند.

4- مدینه منوره :

عقل حکم می‌کند تا مثل باقی خاندان پیامبر، زینب کبری بعد از برگشت از دمشق در حدود کمتر از دو سال در حالی که قلبش از شهادت برادرش حسین و سایر برادرانش و فرزندانش و برادرزاده‌ها و فرزندان کاکاهایش اندوهگین بود، در مدینه منوره وفات یافته باشد و چون مادرش فاطمه زهراء یا برادرش حسن بن علی و یا همسرش عبدالله بن جعفر در قبرستان « بقیع » دفن شده باشد، اگر چه صریحاً در کتب تاریخ به این امر اشارت نشده است. همچنان است در مورد بسا از ازواج مطهرات که به محل دفن ایشان نیز اشارت نرفته است، اما عقلاً بایست در همان‌جایی دفن شده باشند که سکونت داشتند.

این‌جانب که آرامگاه منسوب به زینب کبری را در زینبیه دمشق زیارت کرده ام و بار بار به زیارت ضریح منسوب به سیده زینب در قاهره نیز رفته ام و از زیارت جنت البقیع که شمار زیادی از یاران پیامبر و دختر محبوب او فاطمه مدفون اند، نیز فیض برده ام، در این مورد همان سروده خاتم الشعراء مولانا نورالدین عبدالرحمن جامی را به یاد می‌آورم که در آن دورانی که نظر رسمی حکومت تیموری هرات این بود که آرامگاه حضرت علی بن ابی طالب در بلخ است، چنین سرود:

گویند که مرتضی علی در نجف است
در بلخ بیا، ببین چه بیت الشرف است
جامی نه عدن گوی، نه بین الجبلین
خورشید یکی و نور او هر طرف است

آری!

در مورد آرامگاه پیام رسان قیام کربلا، زینب کبری هم باید گفت: «خورشید یکی و نور او هر طرف است» و یا سروده دیگر هم میهن بزرگوار خویش مولانا جلال‌الدین محمد بلخی را بایست تکرار کرد که :

بعد از وفات تربت ما در زمین مجوی
در سینه‌های مردم عارف مزار ماست

اللهم ارض عنها و أسكنها فسیح جناتك واحشرها و احشرنی واحشرننا مع الأنبياء والصدیقین والشهداء والصالحین وحسن أولئك رفيقا. آمین !

منابع و مأخذ:

- 1- البداية والنهاية از ابوالفداء اسماعیل بن کثیر تحقیق اکرم عبد اللطیف البوشی. الجزء الثامن ، چاپ وزارت اوقاف و شئون اسلامی دولت قطر - 1436 هـ. ق 2015م
- 2- تاریخ الطبری از ابو جعفر محمد بن جریر الطبری، الجزء الخامس، تحقیق محمد ابو الفضل ابراهیم، ناشر دار المعارف مصر- قاهره چاپ دوم ، 1971م
- 3- سیر أعلام النبلاء از امام شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان الذهبی. تحقیق زیر نظر شعيب الأرنؤوط ، الجزء الثالث و الرابع. ناشر مؤسسة الرسالة، چاپ یازدهم 1417 هـ. ق 1996م
- 4- تاریخ الإسلام ووفیات المشاهیر والأعلام (بخش حوادث ووفیات 61- 80 هـ) از شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان الذهبی. ناشر دارالکتب العربی - بیروت ، چاپ نخست 1410 هـ. ق 1990 م
- 5- الخطط الجديدة لمصر القاهرة و مدنها و بلادها القديمة والشهيرة . تألیف الجناب الأمجد والملاذ الأسعد سعادة علی باشا مبارک. الجزء الخامس ، الطبعة الأولى المطبعة الكبرى الأميرية ببولاق مصر المحمية سنة 1305 هجرية (قمرية)
- 6- الأصول فی أخبار من نزل مصر من مشاهیر ذریة الرسول من أوائل القرون الأولى إلى القرن الثاني عشر الهجری ، تألیف: الشریف أحمد ضياء قللى العنقاوی الحسنى ، ناشر مكتبة زهراء الشرق- القاهرة ، الطبعة الأولى 2013م
- 7- کتاب الطبقات الكبير، محمد بن سعد بن منيع الزهرى متوفى سال 230 هـ. ق ، الجزء السادس ، الطبقة الرابعة من الصحابة، تحقیق الدكتور علی محمد عمر ، ناشر : مكتبة الخانجي - القاهرة الطبعة الأولى 1421 هـ. ق 2001 م

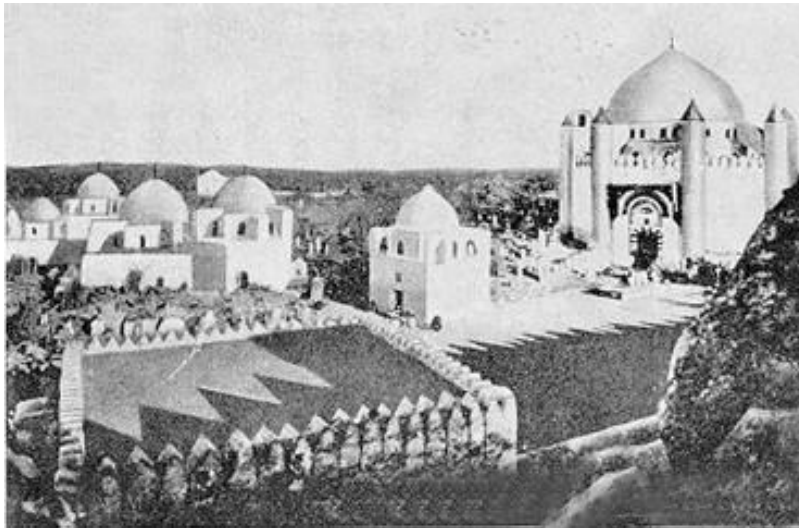
- 8- كتاب جمل من أنساب الأشراف ، امام احمد بن يحيى بن جابر البلاذري، متوفى سال 279 هجرى قمرى، الجزء الثالث، تحقيق پروفيسور دكتور سهيل زكار و دكتور رياض زرکلى ، ناشر : دار الفكر بيروت – لبنان ، الطبعة الأولى 1417 هـ 1996م
- 9- لطائف المنن والأخلاق فى وجوب التحدث بنعمة الله على الإطلاق المعروف بـ « المنن الكبرى» تأليف الأمام العارف بالله أبى الوهاب سيدى عبد الوهاب الشعرانى (898-973 هـ ق) ضبطه وصححه أحمد عزو عناية. نشر دار التقوى – دمشق ، الطبعة الأولى 1425 هـ 2004م
- 10- درر الغواص على فتاوى سيدى على الخواص. تأليف : القطب العارف بالله سيدى عبد الوهاب الشعرانى ، الناشر المكتبة الأزهرية للتراث – القاهرة 1998م
- 11- الذرية الطاهرة النبوية ، الإمام الحافظ أبو بشر محمد بن أحمد بن حماد الدولابى (224-310) ناشر : الدار السلفية – الكويت ، الطبعة الأولى ، 1407 هـ 1986م
- 12- أنساب الطالبين، أبو عبد الله حسين بن عبد الله الحسينى السمرقندى، تحقيق الدكتور عبد الكريم إبراهيم دوحان الجنابى، ناشر: مكتبة الثقافة الدينية؛ القاهرة ، الطبعة الأولى 1426 هـ 2006م
- 13- تحفة الطالب بمعرفة من ينتسب إلى عبد الله وأبى طالب ، تأليف حسين بن عبد الله بن الحسين السمرقندى ، تحقيق : ناصر محمدى محمد جاد، ناشر : دار الأفاق العربية ، القاهرة، الطبعة الأولى 1431 هـ 2010م
- 14- السيدة زينب الطاهرة خامسة نساء الكاملات رضى الله عنها، تأليف محمد محمود عبد الاعليم ناشر شركة الشمولى - القاهرة، الطبعة الثانية ، 1430 هـ 2009م
- 15- مشاهير أهل البيت فى مصر (دراسة الشبهات و رد المفتريات) تأليف المستشار عبدالسميع محمود و الأستاذ عادل سعد زغول محمد، مراجعة الدكتور السعيد محمد على ، الطبعة الأولى – القاهرة 2011م 1432 هـ
- 16- ابنة الزهراء بطلة الفداء زينب رضى الله عنها ، تأليف الأستاذ على أحمد شلبى ، ناشر وزارة الأوقاف ، جمهورية مصر العربية، القاهرة 1435 هـ 2014م
- 17- مرآة أهل البيت فى القاهرة ، تأليف محمد زكى إبراهيم ، الطبعة السادسة 1424 هـ 2003م ، ناشر مؤسسة إحياء التراث الصوفى - القاهرة
- 18- ذخائر العقبى فى مناقب نوى القربى، اثر محب الدين بن ابوالعباس أحمد بن عبد الله محمد الطبرى، تحقيق اكرم البوشى، قدمه و راجعه محمود الأرنؤوط، الطبعة الأولى، 1995م
- 19- مقاتل الطالبين، از ابو الفرج الأصفهاني، شرح و تحقيق السيد احمد صقر، منشورات الشريف الرضى (ب - ج) (ب - ت)
- 20- بنات الصحابة، احمد خليل جمعه ، ناشر دار اليمامة، دمشق ، الطبعة الثانية، 1425 هـ 2005م
- 21- السيدة زينب بطلة كربلاء ، تأليف الدكتورة بنت الشاطىء، ناشر : دار الهلال – القاهرة ، الطبعة الثانية ، 2014م
- 22- سفرنامه حكيم ناصر خسرو قباديانى مروزي ، با حواشى و تعليقات و فهارس اعلام تاريخى و جغرافيايى ولغات، به كوشش دكتور محمد دببىسيافى، انتشارات زوار، تهران – ايران ، چاپ نهم ، بهار 1387 هجرى خورشيدى
- 23- نساء أهل بيت النبى، تأليف الدكتور حمزه النشترى و الشيخ عبدالحفيظ فرغلى الطبعة الأولى 1425 هـ . ق 2004م ناشر : دار النشترى للتأليف والنشر – القاهرة – مصر
- 24- تاريخ مدينة دمشق (و ذكر فضلها و تسمية من حلها من الأمثال أو اجتاز بنواحيها من وارديها وأهلها) تصنيف الإمام الحافظ أبى القاسم على بن الحسن ابن هبة الله بن عبد الله الشافعى المعروف بابن عساكر ، دراسة و تحقيق محب الدين أبى سعيد عمر بن غرامة العمروى، ناشر: دار الفكر، بيروت - لبنان ، 1415 هـ . ق 1995م

مسجد سيده زينب در قاهره - مصر

آرامگاه منسوب به سیده زینب در قاهره- مصر

قبرستان بقیع در مدینه منوره - قبل از ویرانی

قبرستان بقیع در مدینه منوره - در حال حاضر

د پانو شمیره: له 6 تر 9

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلیکنی د لیکنیزې بڼې پازوالی د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په څیر و لولئ

مسجد سیده زینب در دمشق

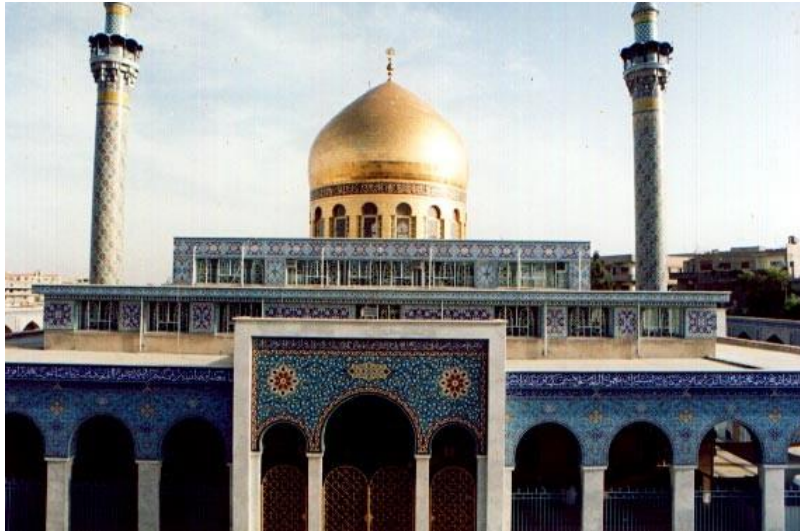
آرامگاه منسوب به سیده زینب در شنگال (سنجار) موصل - عراق

آرامگاه منسوب به سیده زینب در شنگال (سنجار) موصل - عراق

د پانو شمیره: له 7 تر 9

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلیکنی د لیکنیزې بڼې پازوالی د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په څیر و لولئ

مسجد حضرت زینب کبری در دمشق – سوریه

آرامگاه امام زادگان «عین» و «غین» علیهما السلام در ایران

د پانو شمیره: له 8 تر 9

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینگه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلیکني د لیکنيزې بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په څير و لولئ

آرامگاه منسوب به زینب کبری بنت علی رضی الله عنهما - قاهره

د پانو شمیره: له 9 تر 9

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له مور سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de یادونه: دلپکني د ليکنيزې بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په خير و لولئ